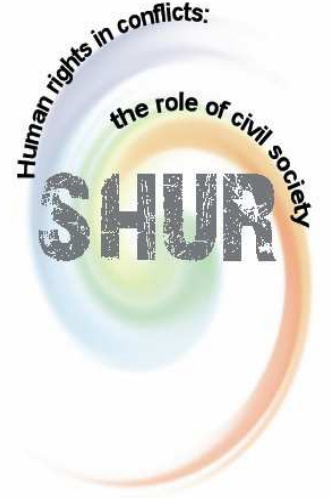

SHUR Working Paper Series

Kıbrıs İhtilafı'nda Sivil Toplum ve İnsan Hakları

Olga Demetriou ve Ayla Gürel
PRIO-Cyprus

SHUR wp 09/09bis
Nov 2009

SHUR: Human Rights in Conflicts: The Role of Civil Society is a STREP project funded by the 6th Framework Programme of the European Commission (Contract number: CIT5-CT-2006-028815).

www.luiss.it/shur

**SIXTH FRAMEWORK
PROGRAMME**

Giriş

Bu makalenin amacı Kıbrıs'taki sivil toplum, insan hakları ve 'kemikleşmiş' etnik-siyasi çatışmalar arasındaki ilişkileri incelemektir. Adanın hâlihazırdaki fiili bölünmüşlük durumu 1974 yılında gerçekleşmiş olsa da, sayıca daha fazla Kıbrıs Rum toplumuyla çok daha az Kıbrıs Türk toplumu arasında sorunlar en az 1963 yılından beri yaşanmaktadır.¹ Bu nedenle de söz konusu ihtilafın, her iki toplumda da sivil toplum örgütlerinin (STÖ'ler) ve insan haklarına dair farklı algıların gelişmesinde belirleyici bir etkisi olmuştur. Kıbrıslı STÖ'ler de, insan haklarına dair sorunlar ve ilgili eylemler hakkındaki görüşlerle söz konusu çatışmayı çeşitli biçimlerde etkilemişlerdir. Burada Kıbrıs sorununun 1974 yılından sonraki evresine odaklanılacak, STÖ'lerin etkisi, çatışmayı *körüklemek*, çatışmayı *askıya almak* ve *uzlaştırma* etkileri olmak üzere üç kategoride incelenecektir. Bunu yapmak içinde konuyla ilgili süreç ve bağlantıları, yerel devlet kurumları ve belli siyasi söylemler çerçevesinde ele alacağız.

Bu nedenle önce sömürge sonrası Kıbrıs'ta bir devletin kurulması ve bunu izleyen çatışmaların sonuçları—adanın bölünmesi ve bölünme hattının güneyinde ve kuzeyinde fiilen tek bir etnik kökene bağlı devlet yapılarının belirmesi gibi—incelenecektir. İlk bölümde ayrıca çatışmanın farklı aşamalarında insan haklarının durumu ana hatlarıyla sunulacaktır. Ardından 1974 yılından sonraki dönemde Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumlarında STÖ'lerin gelişimi genel bağlamda gözden geçirilecek ve bu çalışmada ele alınan STÖ'ler sunulacaktır. Sonra da söz konusu STÖ'lerin çalışmaları ve onların insan haklarına ilişkin eylemlerinin çatışmaya etkisi farklı unsurları/değişkenleri (örneğin siyasi kimlikler, eylem çerçeveleri ve siyasi fırsat yapıları, gibi) dikkate alan bir analitik çerçevede incelenecektir.

Bu çalışma, 1974 yılından beri Kıbrıs sorununun en önemli unsurları arasında görülen belli iki insan hakkı sorununa odaklanmaktadır: birincisi, yerinden edilmiş insanların hakları, yerleşme hakkı ve dolaşım ve yerleşme özgürlükleri konusu; ikincisi ise kayıp insanların hakları, onların akrabalarının bilgiye erişme hakkı ve devletin de etkili, kapsamlı ve tarafsız bir inceleme yürütüp failleri cezalandırması konusudur.

Kıbrıs'ta ihtilaf ve insan hakları

Kıbrıs 1960 yılında Britanya'dan bağımsızlığını kazandı ve Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Kıbrıs'ın bağımsızlığı sömürgeciliğe karşı kazanılan bir zaferin sonucu olmaktan çok, Kıbrıs Rum kesiminin Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi (*enosis*) talebiyle Kıbrıs Türk kesiminin adanın Türkiye ve Yunanistan arasında bölünmesi (taksim) talebinin uzlaştırılarak bir çözüme bağlanmasıyla gerçekleşmiştir. Bu çözüm sadece Kıbrıs'taki iki toplumun birbiriyle çatışan çıkarlarına değil, daha çok Britanya, Yunanistan ve Türkiye'nin de çıkarlarına hizmet edecek şekilde geliştirilmişti. Kıbrıs Cumhuriyeti, bir anayasa ve üç uluslararası antlaşma (1960 tarihli Kıbrıs Anlaşmaları) içeren bir düzenleme sonucunda kurulmuştur. Bu bağlamda Yunanistan'la birleşme de, taksim de açıkça yasaklanmış, gücün iki toplum tarafından paylaşıldığı ve kısıtlı egemenliğin söz konusu olduğu bir devlet oluşturulmuştu (Britanya'nın iki askeri bölgedeki egemenliğini sürdürmesine izin verilmiş, Britanya, Yunanistan ve

¹ Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk nüfuslarının birbirine oranı 4'e 1'dir.

Türkiye'ye kurulu düzeni korumak adına müdahale hakkı sağlayan 'garantörlük yetkisi' tanınmıştı).

Anayasa, Avrupa Sözleşmesi'ni temel alan insan haklarına dair maddelerin yanı sıra, 'cemaat hakları' olarak tanımlanabilecek bir takım özel hükümler de içermekteydi (ör. her iki toplumun devlet kurumlarına katılımına ve cemaat işlerinin yürütülmesi için ayrı kurumların tesis edilmesine yönelik, gibi). Dahası, 1962 yılında Kıbrıs parlamentosunun Sözleşme'yi onamasıyla bu belge ülkenin iç hukukunun bir parçası haline gelmişti.

1963 yılında iki toplumlu devlet yapısı, başlıca olarak Kıbrıs Rum kesiminin 'kendi kaderini tayin etme' yolunda süregelen ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a katmak anlamına gelen çabaları sonucunda çökmüştü. Toplumlar arasında şiddet olayları patlak vermiş, Kıbrıs Türk kesiminden olan başkan yardımcısı, bakanlar ve milletvekilleri görevlerini yapamaz hale gelmişlerdi. Çatışmalara son vermek ve normal duruma geri dönülmesine yardımcı olmak üzere 1964 yılında bir BM barış gücü birliği adada konuşlandırılmıştı (ve hâlâ da adadadır).² İki toplumlu 1960 hükümetinden geri kalan yönetim—Kıbrıslı Türklerin katılımı olmaksızın, sadece Kıbrıslı Rumların elinde tuttuğu bir yönetim—o günlerden beri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşru hükümeti olduğunu iddia etmiş, geçen yıllar zarfında (1960'ların sonu itibariyle) uluslararası alanda da böyle kabul edilmeye başlanmıştır.

Bu krizin sonucunda yüzlerce Kıbrıslı öldürülmüş veya ortadan kaybolmuşsa da, 1967 yılına dek zaman zaman patlak veren şiddet ve çatışma olaylarından en kötü etkilenenler, Kıbrıslı Türkler olmuştur (Patrick, 1976). Kıbrıs Türk toplumunun dörtte bir kadarı güvenlik nedenleriyle ada sathına dağılmış kendi yönetimlerindeki anklavlara çekilince yerlerinden edilmiş de oldular. O dönemde, Kıbrıs'ta insan haklarının korunmasına yönelik anayasal ve kanuni hükümlerin çoğu ya uygulanamaz bir hal aldı, ya da tamamen göz ardı edildi. Çatışmaları durdurma, kuşatılmış bölgelerdeki insanların bir kısmının evlerine geri dönmesi (etkilenen 24 Kıbrıslı Türk köyünün 5'i ve 72 karma köyün 19'unda) ve soruna tarafların kabul edebileceği bir çözüm bulma gibi normalleşme çalışmaları 1974 yılına dek sürdü (Kyle, 1997).

1974 yılında Kıbrıs Rum Milli Muhafız Ordusu, Helen milliyetçiliğinin uzun yıllardır arzusu olan Yunanistan'la birleşme nihai hedefini yaşama geçirmek için Yunanistan'daki cunta yönetiminin desteğiyle Cumhurbaşkanı Makarios'a karşı bir darbe yaptı. Kıbrıs Rum toplumu içinde darbecilerle solcu direnişçiler arasındaki sivil çatışmalar devam ederken, Türkiye Garantörlük Antlaşması'nı devreye sokarak askeri müdahalede bulunmuş, çözüm bulma yolundaki müzakereler başarısız olunca da adayı ikiye bölmüştü. 1974 krizi sırasında – çoğu Kıbrıslı Rum olmak üzere – 2 bin 500 Kıbrıslı ölmüş veya ortadan kaybolmuştu; adanın bölünmesi üzerine ise toplam nüfusun yaklaşık üçte biri yerinden edilmiş oldu. Adanın kuzeyinde yaşayan Kıbrıslı Rumların neredeyse tümü (tahminlere göre 160 bin kişi) güneye kaçtı veya taşındı, güneyde yaşayan Kıbrıslı Türklerin neredeyse tümü (tahminlere göre 48 bin kişi) kuzeye sığındı. Nüfusun yer değiştirmesiyle adanın iki kesimi etnik köken olarak homojen bir hale bürünürken, yerinden edilmiş kişiler bugüne dek evlerine ve mülklerine geri dönememişlerdir. Ayrıca, ateşkes hattı boyunca çizilen sınır, yani

² Bakınız, BM Güvenlik Konseyi'nin 186 sayılı kararı: <http://www.un.int/cyprus/scr186.htm>. (Bu İnternet adresi ve bu makale ile ilgili başvuru tüm diğer siteler 30 Ekim 2009 tarihinde işlevseldi.)

Yeşil Hat, 2003 yılına dek kapalı kaldığından, adanın bölünmesini izleyen 29 yıl boyunca kuzeyle güney arasında seyahat etmek Kıbrıslılar için hemen hemen imkânsız olmuştur.

Bu arada 1964-1974 yılları arasındaki geçici Kıbrıs Türk hükümeti kuzeyi yönetecek şekilde gelişmiş ve sonunda, 1983 yılında, günümüzdeki Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) dönüşmüştür. Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ele geçiren ama artık sadece adanın güneyini idare ediyor olan Kıbrıs Rum yönetimi, adanın kuzeyini 'Türkiye'nin kanunsuz işgali altındaki' Kıbrıs Cumhuriyeti toprağı olarak, KKTC'yi ise 'Türkiye'nin kukla devleti' olarak görmektedir. BM Güvenlik Konseyi KKTC'nin kurulmasını 'yasal olarak geçersiz' saymış,³ KKTC'yi bugüne dek Türkiye'den başka tanıyan ülke olmamıştır. Türkiye 1974 yılından beri adanın kuzeyinde 35 bin asker bulundurmaktadır; Türk tarafı bunun genel bir siyasi çözüm sağlanana dek güvenlik nedenleri yüzünden gerekli olduğunu iddia etmektedir. Türkiye ve KKTC, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1963-1964 itibarıyla 'yıkıldığını' kabul etmekte ve güneyde mevcut hükümeti 'Güney Kıbrıs Rum Yönetimi' olarak tanımlamaktadırlar.

BM destekli toplumlararası görüşmeler 1974 yılından sonra, Kıbrıs'taki duruma iki tarafın da kabul edeceği bir çözüm getirebilmek amacıyla yeniden başlamıştır. 1977 yılından beri iki taraf, adayı *iki bölge* bir düzen vasıtasıyla *yeniden birleştirecek iki toplumlu federal cumhuriyet*—yani her biri tek bir toplum tarafından yönetilen iki ayrı bölge—kurmayı amaçladıklarında sözde hemfikirdirler.⁴ Uluslararası baskılar sonucunda, önce 1990'ların başında 'Ghali Fikirler Dizisi'⁵ olarak anılan, sonra da yakın geçmişte, 2002-2004 yıllarında Annan Planı⁶ adıyla bilinen önerilerle bu noktaya iki kez yaklaşmış gibi göründü. Ancak şimdiye dek iki tarafın da kabul ettiği bir çözüme ulaşmak mümkün olmadı. Annan Planı BM önderliğindeki toplumlararası görüşmeler temelinde hazırlanmıştı; aynı dönemde Kıbrıs Rum hükümeti resmi olarak adanın bütünü adına Kıbrıs'ın AB üyeliğine ilişkin müzakereler yürütmekteydi. Her iki toplum Annan Planı'nı kabul etmiş olsaydı, 1 Mayıs 2004'te iki bölge, federal bir Kıbrıs AB üyeliğine kabul edilmiş olabilirdi. Bu planı Kıbrıslı Türkler büyük oranda (yüzde 65) kabul etmiş, ama Kıbrıslı Rumların büyük kısmı (yüzde 76) reddetmişti. Buna rağmen AB Kıbrıs'ı üyeliğe kabul etmiştir. Aslında bu, Kıbrıslı Rumların yönetiminde ve AB'nin tanıdığı Cumhuriyet ile Kıbrıslı Türklerin idaresinde ve AB'nin tanımadığı KKTC'den oluşan iki devlet arasında bölünmüş bir Kıbrıs'tır. AB'nin halen bölünmüş bir Kıbrıs'ı üye devlet olarak kabul etmesi kararının, adadaki siyasi durumu olumlu etkilemediğini dile getirmeye gerek yok.

Son kırk yılda Kıbrıs sorununa bir çözüm bulunamamış olmasından ve adanın her bir tarafında yaşam diğerinden bağımsız olarak geliştiğinden dolayı, her birinin kendi devleti, anayasal düzeni, ekonomisi ve sosyal ve sivil yapıları olan Kıbrıslı iki ayrı toplum ortaya çıkmış durumdadır. İnsan haklarının gözetilmesi ve korunması

³ Bakınız BM Güvenlik Konseyi 541 sayılı (<http://www.un.int/cyprus/scr541.htm>) ve 550 sayılı kararlar (<http://www.un.int/cyprus/scr550.htm>)

⁴ 1977 ve 1979 yıllarındaki Üst Düzey Anlaşmalar için bakınız http://www.kktcbe.org/yukle/dosyalar/DOCUMENTS_ENG/1977_1979_High_Level_Agreements.pdf

⁵ Bakınız [http://www.cyprus.gov.cy/MOI/pio/pio.nsf/All/372B6BAF332C88E3C2256D6D00348CF1/\\$file/Set%20of%20Ideas%20\(1992\).pdf](http://www.cyprus.gov.cy/MOI/pio/pio.nsf/All/372B6BAF332C88E3C2256D6D00348CF1/$file/Set%20of%20Ideas%20(1992).pdf)

⁶ Bakınız http://www.hri.org/docs/annan/Annan_Plan_Text.html

konularında her iki toplum da kendi devletine bel bağlamıştır. Her iki tarafta da, evrensel alanda kabul edilen temel hak ve özgürlüklerin kapsamlı bir listesini de içeren anayasanın yanı sıra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) iç hukuka dâhil edilmiştir. Ancak önemli ve dikkate değer bir fark söz konusudur. Bu fark, adanın siyasi durumunda ta 1964 yılından beri süregelen ciddi bir tutarsızlıktan kaynaklanmaktadır. Kıbrıs Rum kesimince yönetilen Cumhuriyet'in adanın tamamındaki egemen devlet olduğu görüşünü Avrupa Konseyi de kabul etmekte, Konsey bu yüzden AİHS'ye üye ve taraf devlet olarak sadece Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımaktadır. Öte yandan KKTC en iyi koşullarda bile fiili bir devlet olarak görülmekte, AİHS'yi benimsemiş olması tamamen tek taraflı olup uluslararası tetkik sisteminin dışında tutulmaktadır. Bu da Kıbrıs Türk toplumunun BM ve Avrupa Konseyi gibi demokrasi ve insan haklarını koruyan pek çok uluslararası forumdan dışlanması anlamına gelmiştir. Adanın kuzeyi AB dilinde, 'Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinin etkin kontrolü elinde tutmadığı bölgeler' olarak ifade bulmaktadır.⁷

Genel olarak Kıbrıs'taki insan hakları söylemi ve uygulamaları, söz konusu siyasi ihtilaf bağlamında tanımlandığı gibi, ihtilaf üstünde belirleyici bir etki de yapmıştır. Ancak son yıllarda bu tablo değişmeye başlamıştır; adanın her iki tarafındaki sivil toplum eylemleri de bu değişimin önemli bir parçasıdır. Bu makalede açığa kavuşturulması amaçlanan da işte bu bağlantıdır.

'Kıbrıslı iki devlet' ve ihtilaf ortamında sivil toplum

Kıbrıs'ta sivil toplum, büyük oranda adadaki sosyal yaşamın her unsurunda etkili olan etnik-siyasi ihtilafa bağımlı bir biçimde gelişmiştir (Loizos 1981). Bu makalenin odak konusu, 1974 yılından sonra birbirlerini tanımayan iki karşılıklı muhalif 'Kıbrıslı devletin' ortaya çıkmasına paralel bir şekilde beliren STÖ'lerdir. Bu örgütlerin gelişimi büyük oranda, tarihsel süreçte ihtilafı tanımlayan milliyetçilik ve milliyetçilik karşıtlığına, etnik kimliğe ve sol/sağ siyasete ilişkin kırılma noktaları üzerinde seyretmiştir. Bu yüzden de, STÖ'lerin büyük kısmının bariz bir siyasi amacı olmasa da, pek çoğunun kurumsal yapısının özünde siyasi bir duruş söz konusudur. Ayrıca, 1974 sonrasında beliren 'iki Kıbrıslı devlet' durumunda Yeşil Hattın her iki tarafındaki STÖ'lerin devletle işbirliği yapma veya devlete muhalif olma bağlamında ayrılmış olmaları da zamanla ek bir anlam yüklenmiştir. Gerçekten de, KKTC'nin tanınması/tanınmamasının yanı sıra, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tüm Kıbrıslıları temsil etmesinin tanınması/tanınmamasının önemi yüzünden devlet söylemiyle özdeşleşmek, devleti desteklemekle eşanlamlı bir hale gelmiştir (Demetriou, 2007). Bütün bu nedenlerden dolayı Yeşil Hattın her iki tarafındaki Kıbrıslı sivil toplum örgütlerini 'çatışma toplumu' olarak tanımlamak mümkündür. Bu makalenin geri kalan kısmında bu örgütlere çatışma toplumu aktörleri veya çatışma toplumu örgütleri (ÇTÖ) denecektir.

1974 sonrası dönemin ilk başlarında, savaşın ve katliamın anıları henüz çok yeniydi ve Kıbrıs'taki her iki toplumda da rehabilitasyona ihtiyaç duyan çok sayıda mağdur bulunmaktaydı. Çünkü bu insanların ya akrabaları öldürülmüş veya ortadan kaybolmuş, ya kendileri evlerinden olmuşlar, ya da her iki de durum başlarına gelmişti. Devlet kurumlarından ayrı olarak ortaya çıkan ilk örgütlerin başlıca amacı,

⁷ Bakınız AB, 10 No'lu Kıbrıs'ın Katılımı Protokolü, 2004: http://eur-lex.europa.eu/pri/en/oj/dat/2003/l_236/l_23620030923en09310956.pdf#page=25

mağdurlara destek sağlamaktı. Bu durum adanın güneyinde çok daha ön plandaydı: bunun nedeni kısmen ıstırabın daha yoğun ve bölünmenin etkisinin daha ağır olması, kısmen de neredeyse yıkılma durumuna gelmiş olan devletin krizle baş edecek donanımına pek sahip olmamasıydı. Kıbrıslı Türkler için bu yeni durumun getirdiği en önemli gelişme, kuşatılmış bölgelerde geçirdikleri 11 yılın sona ermesi ve bölünme hattının kuzeyinde kalan kendi yönetimindeki topraklarda özgür olmalarıydı. Ayrıca Kıbrıs Türk tarafında kalmış olan Kıbrıslı Rumlara ait çok sayıda mülk ve diğer kaynaklar, mağdur olmuş kişilerin kayıplarını hafifletmekte kullanılabildi.

Bu bağlamda, 1970'lerde güneyde mülteciler ve kayıp insanlar konularında şekillenen ana örgütlenme biçimleri, geldikleri yeri temel alan mülteci dernekleri (ör. halen faal olan Gıneli veya Mağusalı mülteci dernekleri) ve kayıp insanların akrabalarının kurdukları derneklerdi (halen faal *Tüm Kıbrıs Açıklanmamış Tutukluların ve Kayıp İnsanların Aile ve Akrabaları Derneği* [PAPRUPMP]⁸ gibi). Mülteci derneklerinin başlıca amaçları insanları arayıp bulmaya çalışmak, ilişki ağları kurmak ve mümkün mertebe yardım sağlamaktı. Benzer şekilde PAPRUPMP da bilgi toplamayı, akrabalar arasında bir ağ oluşturmayı ve kayıpları bulmaya yönelik adımların atılmasını sağlamak için hükümet ile Kızıl Haç gibi kurumlarda lobicilik yapmayı amaçlamaktaydı. Bu noktada bu ÇTÖ'lerin devletin çalışmalarını tamamlayıcı nitelikte olduğu söylenebilir.

Hem ÇTÖ'ler, hem de devlet, kendi tabirleriyle 1974 yılında Türkiye'nin ülkelerinin önemli bir kısmını ahlaksızca istilasının Kıbrıslı Rum mültecilerin evlerinden olmasına, binlerce insanın ölümüne ve diğerlerinin ortadan kaybolmasına neden olduğu ve bundan dolayı Kıbrıslı Rumların vahim bir adaletsizliğe maruz kaldığı söylemini tamamen paylaşmaktaydılar. Bu bakış açısı yıllar boyunca değişmeden süregelmiş ve onlara göre Kıbrıs'ın işgal altındaki topraklarına erişebilmeye odaklanan ikinci dalga çatışma toplumu girişimlerini şekillendirmeye de katkı sağlamıştır. Örneğin, biri *Kıbrıs Rum tarafında Kadınlar Eve Yürüyor* hareketi (1989),⁹ diğeri de Kıbrıslı Rum motosikletliler tarafından düzenlenen iki ayrı eylemde bireyler 'uluslararası topluma bu adada ciddi adaletsizliklerin işlendiği, insanların evlerini ve topraklarını ziyaret etmelerinin önlenildiği mesajını' vermek amacıyla Yeşil Hattı geçmeye çalışmışlardı.¹⁰

Daha önceki eylemler daha çok devletin savaş mağdurlarını desteklemeye yönelik çalışmalarını güçlendirmeyi amaçlarken, örgütlenmenin bu aşaması, Kıbrıslıların—yani Kıbrıslı Rumların—temel hakları olarak görülen hakların geri kazanılmasını sağlayacak siyasi bir çözüme ulaşma yolundaki çabaların sürekli başarısız olması üzerine vatandaşların ipleri kendi ellerine alma gayretlerini içermekteydi. Ancak bu grupların eylemlerinin (yani Yeşil Hattı geçme çabalarının) devlet söylemine aykırı olduğu söylenemez. Aksine, 'işgal ordusunun koyduğu yasaklar yüzünden insanların kendi ülkelerinde özgürce seyahat edemedikleri' bu 'mantıksız duruma' bir son verilmesi için uluslararası toplumda lobicilik çalışmaları yapma mantığından yola çıktıkları için tam da bu söyleme dayandıkları söylenebilir. Ama devletin tehlikeli olabilecek (insanların gözaltına alınabileceği veya saldırıya uğrayabileceği) bu tip eylemleri desteklemediği durumlarda, bu çabalar aslında resmi söylemi uygulamaya dökmeyi hedeflemektedir.

⁸ <http://www.missing-cy.org/>

⁹ Harekete dair genel bilgilerin bulunduğu adres: <http://www.cyprus.com.cy/womenwalkhome.htm>.

¹⁰ Mülakatlardan alınmıştır.

Adanın kuzeyinde de 1974 yılındaki karışıklıklardan etkilenen insanların rehabilitasyonu ve haklarının korunmasıyla ilgilenen, 1975 yılında kurulan ve halen faal *Şehit Aileleri ve Malul Gaziler Derneği*¹¹ ve yerinden edilmiş Kıbrıslı Türkler veya 1974 sonrasında Türkiye’den yerleşen/göç eden gruplar gibi ÇTÖ’ler ortaya çıkmıştır. Ancak 1970’lerde ve 1980’lerde Kıbrıslı Türk çatışma toplumuna dair dikkate değen nokta, bu örgütlerin Kıbrıslı Türklerin yeni siyasi, toplumsal ve ekonomik yapı ve kurumlarının düzenlenmesine yönelik çabalarda yer almasıydı. Örneğin sendika ve meslek odaları dâhil pek çok ÇTÖ’nün Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin (1975) ve KKTC’nin (1983) kurucu meclislerinde temsilcileri mevcuttu. İnsan hakları konuları dile getirildiğinde, bunlar genelde yaşama hakkı, hürriyet ve güvenlik bağlamında ifade ediliyor, 1963-1974 yılları arasında Kıbrıslı Türklerin çektikleri sıkıntıları konu alan anlatımlara dayandırılıyordu.

O dönemde hem devlet düzeyinde, hem de neredeyse tüm ÇTÖ’ler arasında yaygın olan görüş şuydu: Türkiye’nin askeri harekâtı Kıbrıs Rum toplumunun yürüttüğü Yunanistan destekli, Yunanistan’la birleşme yanlısı darbeye karşı meşru bir müdahaleydi; Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türklere uyguladığı zorbalığa son vermişti ve ardından da adanın bölünmesi, Kıbrıs sorununa dair sürdürülebilir bir çözümün—Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türklerin eşit ortaklığıyla tesis edilecek *iki bölge*li federal devlet—temellerini oluşturmuştu. 1974 yılından önceki deneyimleri yüzünden Kıbrıslı Türkler genelde bu çözümün hem birey olarak insan haklarını, hem de siyasi statülerini koruyacağını düşünmektedirler (Gürel ve Özersay 2006).

Daha sonraları, 1990’larda Kıbrıs Rum tarafının adanın tamamı adına AB üyeliği için başvurması sonucunda gelişen olayların da tetiklemesiyle Kıbrıslı Türk ÇTÖ’ler yeni fikir ve amaçlar doğrultusunda yeniden örgütlenmeye başladılar. Bu fikir ve amaçlara, Kıbrıslı Rumların lehine olabilecek bir Kıbrıs çözümü pahasına KKTC’yi savunan resmi görüşün daha kuvvetle eleştirilmesi, Türkiye’nin kuzey Kıbrıs’ta zaman zaman baskıcı olarak değerlendirilen varlığına ve denetimine karşı protestolar yapılması ve yeniden birleşmiş bir Kıbrıs’ın olası AB üyeliği bağlamında Kıbrıslı Türklerin çıkarlarını koruyacak yeni politikaların talep edilmesi de dâhildi.

2004 yılından beri Kıbrıslı Türk ÇTÖ’ler, Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs sorununun süregelmesi nedeniyle yaşadıkları siyasi belirsizlik yüzünden olumsuz etkilenen insan hakları için kampanyalar başlatmışlardır. Bu gelişmelerin çoğu, Kıbrıslı Türklerin Annan Planı’nı kabul etmesiyle uluslararası toplumda oluşun ve Kıbrıslı Türklerin tecrit edilmişliğine bir son verilmesine yönelik AB dâhil çeşitli uluslararası aktörün verdiği sözleri de kapsayan ılımlı yaklaşımdan sonra ortaya çıkmıştır.¹² ‘Kıbrıslı Türklerin tecrit edilmişliği’ ifadesi, Kıbrıslı Türklerin bazı temel haklarını uluslararası düzeyde, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin egemenlik alanının dışında yaşama geçirmek istediklerinde, bundan yoksun bırakılmalarına istinaden kullanılmaktadır. Kıbrıs Rum tarafı Kıbrıslı Türklerin bu taleplerine şiddetle karşı çıkmakta, bu talepleri Kıbrıs Cumhuriyeti’nin egemenliğine karşı tehdit olarak görmekte ve uluslararası toplumun Kıbrıslı Türklere bu haklardan herhangi birini sağlamaya yönelik her tasarısını önlemek için mevcut her yola başvurmaktadır.

¹¹ *Şehit Aileleri ve Malul Gaziler Derneği* (<http://www.kktc-sehitailerleri.org/>)

¹² Bakınız, 26 Nisan 2004 tarihli AB Genel İşler Konseyi Kararları 26 April 2004: http://www.cyprusemb.se/dbase/cypemb/archive_174.asp

Ancak 1980'lerin sonlarından itibaren, tek amacı Kıbrıslı iki toplumu uzlaştırmak olan *iki toplumlu* bir hareket de belirmeye başlamıştır. Bu hareket, esas olarak her iki taraftaki solcu uç grupların müzakere sürecini ve bir çözüme ulaşılmasını mümkün kılacak farklı bir itici güç yaratabilmek için siyasi eşgüdüm olasılıklarını görüşmek için bir araya gelerek başlattıkları girişimlerin bir sonucudur. Bu tip girişimler zamanla daha kapsamlı bir hale gelmiş, sıradan vatandaşlar, akademisyenler, politikacılar ve siyasi yelpazenin her alanından profesyonel meslek sahipleri de dâhil olmuşlardır. İki toplumcu söylemin 'ötekiyi' şeytan olarak görmemek, Kıbrıslıların ortak 'doğal' istemlerinin barış içinde birlikte yaşamak olduğunun altını çizmek ve genel anlamda siyasi doğruluğa yapılan vurguyu artırmak gibi yollarla hâkim görüşün siyasi lügatçesine girdiğini söylemek mümkünse de, siyasi sürece etkisi şimdiye dek oldukça sınırlı kalmıştır.

Bu çalışma bağlamında, 20 ÇTÖ'nün temsilcileri (Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk örgütleri eşit olmak üzere etnik kökene dayalı 18 örgüt ve 2 uluslararası kurum) dâhil olmak üzere belirlenen toplam 23 kişiyle görüşülmüştür. Örgütler, kayıtlı derneklerden daha gayri resmi gruplara ve bireysel girişimlere uzanan büyük bir çeşitlilik göstermekte, bir kısmının devletle bir şekilde bir bağı varken diğerleri tamamen bağımsız olarak işlemektedir. Normalde sivil toplum—veya buradaki tanımımızla—çatışma toplumu kavramı daha kuralcı ve katı olarak tanımlandığında dâhil edilmemesi gereken devletle bağı olan bazı örgütlerin dâhil edilmesinin nedeni ise, yerinden edilmiş ve kaybolmuş insanlar konusunu daha derinden incelememize olanak vermesi içindir. Buradaki başlıca örnekler BM'ye bağlı uluslararası bir kurum olan ve her iki tarafın da (resmen atanan vekillerle) temsil edildiği Kayıp Şahıslar Komitesi (KŞK); hükümetle işbirliği yapan ve siyasi parti temsiliyetine göre yönetim kurulu üyeliğine atanan güneydeki bağımsız Tüm Kıbrıs Mülteciler Komitesi örgütü ve 1960'lı ve 1970'li yıllarda yerinden edilmiş Kıbrıslı Türklerin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan devlete bağlı bir kurum olarak işleyen, şimdi feshedilmiş olan kuzeydeki Mülteci Konutları Proje Komitesi'dir.

Çatışma Toplumunun Etkisi

Kıbrıs'ın her iki tarafındaki ÇTÖ'ler genel olarak devletin benimsediği duruşu ya destekleyen, ya da bu duruşa karşı çıkan bir tavır sergilemişlerdir. Bu durum, bir çözüm bulma yolunda sürekli başarısızlıkla sonuçlanan çabalarla tanımlanan bir ortamda gelişmiştir. Örgütlerin çok büyük bir kısmının görünüşe göre insan haklarını sadece çatışma bağlamında ele alıyor olmaları ise, devlet ile ÇTÖ'lerin bu konuda birleştiklerine işaret ederek çatışmanın etkilerinin her alana yayılmış olduğunu göstermektedir. Belki de bu nedenlerden dolayı ÇTÖ'lerin eylemlerinin etkisi, uzun vadede, ele aldıkları konuların ne derece Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümünden bağımsız olarak bir sonuca bağlanabileceğine bağlıdır. Aşağıda yer alan çatışma toplumunun üç ayrı olası etkisinin analizinde incelediğimiz başlıca konu budur.

A. Körükleme etkisi

Genel Bakış

Çatışma dinamikleri, bu makaleye konu olan son birkaç on yılın belli dönemlerinde ‘insan hakları’ söylemini gerginliği tırmandırmaya yönelik bir araca dönüştürmüştür. Gerginliği körükleme etkisi, bu söylemin uzun vadede iki tarafın karşılıklı olarak birbiriyle bağdaşmayan siyasi taleplerini dile getirirken söz konusu söylemin sürekli bir koz olarak öne sürülmüş olmasının bir sonucudur. Bu çalışmada ele alınan ve yaygın olarak çatışmayı *körüklediği* görülen çatışma toplumu eylemlerinin yoğun olarak bu iki pozisyondan hareket ettiği ve genelde resmi barış sürecinin çıkmaza girdiği ve çözüm bulma olasılığının düşük olduğu dönemlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Körükleme etkisi olan bu eylemlerin bir diğer niteliği de, çoğu durumda, toplumlardan birinin haklarına saygı gösterilmesini siyasi müzakere sürecinin dışına çıkararak talep etmeleridir. Böyle olduğunda, diğer taraf bu talebi müzakerelerin temelini öteki tarafın lehine çevirmeye yönelik saldırganca çabalar olarak yorumlamıştır. Ancak bu eylemlerin çoğunlukla çatışmayı bilinçli bir şekilde körüklemeye yönelik olmadıklarını anımsamak önemlidir. Aksine, çatışmanın körüklenmesi, bir toplumun toplu olarak haklarının sağlanması amaçlanırken diğer toplumun haklarının geri planda kalmasından kaynaklanmıştır.

Aktörlerin kimlikleri

Çatışmaları körükleyen eylemler, genelde etnik kökenci veya ulus-devletçi/asimilasyon taraftarı bir siyasi kimliği benimsemiş ÇTÖ’ler tarafından gerçekleştirilmişlerdir. Bu tip etnik kökenci örgütler bir toplumun haklarının savunmasında sürekli kendi toplumlarının mağduriyetine dayalı söylemi öne sürerken, diğer toplumun çektiği ıstıraba hiçbir şekilde değinmezler. Çatışma eylemlerini körükleyen ulus devletçi/asimilasyon taraftarı örgütler kendi toplumlarının haklarına odaklanır, ancak diğer toplumun benzer haklara sahip oldukları iddiasını da haksız çıkarmaya çalışmazlar. Başka bir deyişle, haklar toplum temelinde kavramsallaştırılır ve devlet, öncelikle kendi vatandaşlarına sahip çıkması beklentisiyle bir ulus-devlet niteliği kazanır.

Eylemler, eylem çerçeveleri ve söylemler

Bu çalışmada vurgulanan konular bağlamında (mesela yerinden edilmiş insanların hakları, mülkiyet hakkı ile dolaşım ve yerleşim özgürlükleri; ikinci olarak da kayıp insanlarla bu insanların akrabalarının hakları), Kıbrıs Rum kesiminde ihtilafı yoğunlaştıran çatışma toplumu eylemleri kampanya şeklinde gerçekleşmiş, ya yurtiçinde kamuoyunda/medyada tartışmaları körüklemiş, ya da uluslararası alanda bilinçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu eylemleri yaşama geçiren örgütler, bunu genelde bir çatışma tırmandırma çerçevesi bağlamında yapmışlardır.

Mesela 1989 yılında etnik kökenci *Kadınlar Eve Yürüyor* (Women Walk Home) grubunun ve 1996 yılında motosikletlilerin Yeşil Hattı geçme çabaları, Kıbrıslı Rumların genelde Türkiye’nin ada sathında sınırsız dolaşım özgürlüğüne izin vermeyi reddetmesinin mantıksızlığı ve adaletsizliği olarak gördüğü ve çoğunlukla yerleşim özgürlüğünü de kapsayan görüşünü o günden bugüne hâlâ simgeleyen çarpıcı görüntüleri sağlamak açısından çok önemli bir rol oynamıştır. Bu tür çabaların tetiklediği şiddet olayları, bir yandan da insanlara uluslararası mahkemelerde—başlıca olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde (AİHM)—şikâyette bulunup dava açmalarına temel de sağlamıştır. Hatta birkaç dava AİHM’de başarıya ulaşmış

olduğundan,¹³ insan haklarına dair genel söylem çerçevesinde bu tür hukuki işlemler uzun vadede bu işlemleri tetikleyen olayların iyice önüne geçmiştir.¹⁴ Bireysel başvuru sahiplerinin bazıları birer ÇTÖ üyesi olsa da, davalara aleni bir biçimde hiçbir örgütün katılmadığını da söylemek gerekir.

Benzer şekilde, kayıp insanlar konusunda yürütülen kampanyalar da akrabalarının mağduriyetinin altını çizen görüntülere odaklanmıştır. Gösterilerin çoğunun, 2003 yılına dek başkentte insanların (ancak özel izinle veya yabancı turist olmaları durumunda) bir taraftan diğer tarafa geçebildiği tek yer olan Ledra Palas'taki kontrol noktasında gerçekleşmiş olması dikkate değerdir. Kontrol noktasından geçen turistlere genelde Türk ordusunun Kıbrıslı Rumların insan haklarının ihlal ettiği iddialarının aktarıldığı broşürler dağıtılırdı. Bu eylemlerin başını ulus-devletçi PAPRUPMP ile etnik kökenci *Esaretten Kurtulmuş Girne Mülteci Derneği (Unenslaved Kyrenia)* çekmekteydi.¹⁵ Benzer bir eylemi 1990'lı yıllarda ve birkaç yıl boyunca Londra'daki ulus-devletçi *Kıbrıs Kardeşliği (Cypriot Brotherhood)* örgütü düzenlemiş, Türkiye Büyükelçiliği'nin önünde mumlarla gece nöbetleri tutularak kayıp insanlar konusundaki insan hakkı ihlallerinin altı çizilmiş ve Türkiye'ye askerlerini geri çekme çağrısında bulunulmuştu. Kapsam ve biçim olarak birbirlerinden çok farklı olsalar da bütün bu gösteriler Yeşil Hatı geçememe sembolüne odaklanmış ve erişim hakkının (çoğu için coğrafi anlamda kuzeye erişim, ama bir yandan da kayıp insanlar hakkında bilgiye erişim) ihlalini vurgulama konusunda birlik olmuşlardır. Kıbrıslı Rum motosikletlilerin 1996 yılındaki gösterisi, bu tip kampanyaların son noktasını temsil eder. Nitekim Kıbrıs Türk kesimi öyle şiddetli bir tepki vermiştir ki, benzer eylemler bir daha gerçekleşmemiştir.

Kıbrıslı Rumların bütün bu eylemleri, 1974 yılında yaşanan Kıbrıslı Rumları zorla evlerinden eden, binlercesinin ölmesi veya ortadan kaybolmasıyla sonuçlanan zalimane, adaletsiz ve sebepsiz Türk işgali olarak gören bir bakış açısına dayanmaktaydı. Bu yüzden de Kıbrıslı Rumların adalet ve insan haklarına tam saygı yolundaki talepleri, bütün mültecilerin evlerine dönmesi ve Türkiye'nin kayıp insanların nasıl öldürüldüğüne dair tüm ayrıntıları veya sağ kalanların olup olmadığı konularını açıklaması anlamına gelmektedir.¹⁶

Dolayısıyla Kıbrıslı Rumların bu gösterileri ve hukuki mücadeleleri iki taraf arasındaki çatışmayı daha da kapsamlı bir biçimde körüklemiştir. Bu eylemler, Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıslı Türklerin, 1974 yılındaki olayların sonuçları ve ardından adanın bölünmesi ile Türkiye'nin Kıbrıs'la ilişkisi hakkındaki hâkim görüşlerini

¹³ Örneğin bir dönüm noktası oluşturan *Türkiye'ye karşı Loizidou* davasında (ilgili kararlar için <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?sessionId=35833356&skin=hudoc-en> adresinde dava adıyla arama yapınız), AİHM Mart 1989'da Kadınlar Eve Yürüyor yürüyüşünde Kıbrıslı Türk yetkililerce gözaltına alınan davacının hâlâ kuzey kesimde kalmış olan mülkünün sahibi olduğu ve mülkünü kullanma hakkının ihlalinden Türkiye'nin sorumlu olduğunu karara bağlamıştı. AİHM'nin *Loizidou* davasına yaklaşımını teyit eden başka önemli kararlar da bunu izlemişti. Bu davaların ayrıntılı bir analizi için bakınız, Özersay ve Gürel, 2008.

¹⁴ Örneğin bakınız, Türkiye'ye Karşı Loizidou davası; adres:

<http://www.cyprus.com.cy/>

¹⁵ http://agrino.org/kyrenia/welcome_en.utf8.html. Derneğin orijinal adı olan *Adhoúloti Kerýnia*, aslında daha uygun bir çeviriyle 'Esarete Direnen Girne' olarak da ifade edilebilir; bu da adanın kuzeyinin işgaline ilişkin milliyetçi yorumları akla getirmektedir.

¹⁶ Örneğin kayıp insanlara ilişkin *Kıbrıs Paneli*'nin (*Cyprus Panel*) İnternet sitesine bakınız: <http://www.kypros.org/CyprusPanel/cyprus/missing.html>

ayıran devasa uçurumun altını çizmişlerdir. Daha açık olarak belirtmek gerekirse, Kıbrıslı Türklerin çoğuna göre bu eylemler, olası herhangi bir Kıbrıs çözümü için karşılıklı olarak kabul edilmiş olan ve Kıbrıslı Türklerin 1974 yılında hemen hemen gerçekleştiğini düşündükleri 'iki bölgelilik' durumunu sorgular niteliktedir. Bu nedenle de Kıbrıs Türk tarafındaki daha milliyetçi gruplar (yönetimde olanlar da dâhil), Kıbrıslı Rum göstericilere karşı beliren şiddetli tepkiyi, hem 'varlığımıza' karşı kasıtlı saldırı ve kışkırtmaya yönelik eylemler, hem de 'iki tarafın da kabul ettiği iki bölgelilik ilkesinin' ihlali olarak gördükleri gelişmelere karşı meşru bir savunma olarak haklı çıkarabilmekteydiler. Gösterilerin amacının Kıbrıslı Türklerin haklarını ellerinden almak ve bu hakların garantörü olan Türk ordusunu da yerleşim ve dolaşım özgürlüklerini önleyen yasadışı bir işgalci güç olarak sunmak olduğu düşünülmekteydi.

Örneğin etnik kökenci *Şehit Aileleri ve Malul Gaziler Derneği*'nin bir temsilcisi, Kıbrıslı Rumlardan her an bir saldırı gelebileceğini, bu olasılığa karşı Kıbrıslı Türkleri de Türk ordusunun koruduğunu ifade etmişti. Kıbrıslı Rumların saldırgan taraf olarak görülmesi, 1960'lı yıllarda faal olan, ardından 1974 yılında adanın bölünmesiyle yerinden edilen Kıbrıslı Türkleri konutlara yerleştirmek için devreye giren etnik kökenci *Göçmenlerin İskanı Projesi Komitesi*'nin bir temsilcisi tarafından da dile getirilmişti. Burada da Kıbrıslı Türklerin haklarının ihlali (konut, mülk, sağlık ve nihayetinde de yaşama hakları), Kıbrıs Türk kesiminde 1960'ların cepheleşmeye yol açan ve Kıbrıs'ı Yunanlaştırmayı amaçlayan—örneğin Kıbrıslı Türkleri göç etmeye teşvik ederek—Kıbrıs Rum politikalarına dair görüşü çerçevesinde ele alınmıştır. *İskanı Komitesi*'nin eylemleri, bir çatışma yönetimi çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ancak 1974 yılından sonraki iskan çalışmaları, çatışmayı körüklemeye başlamıştır. Bunun da nedeni, Kıbrıslı Rumlara ait ama adanın kuzeyinde kalan mülklere el konularak yerlerinden edilmiş Kıbrıslı Türklere dağıtılmasını da kapsayan çalışmalarının, Kıbrıslı Rumların konut ve mülkiyet hakları bağlamında tartışmalı olmasından kaynaklanmaktaydı.

Londra merkezli, ulus-devletçi *Ambargolu! (Embargoed!)*¹⁷ adlı grup da Kıbrıslı Türklerin uluslararası etkinliklere (spor müsabakalarından uçak yolculuğuna) katılabilmeleri için toplu haklarının sağlanmasına yönelik yürüttüğü lobicilik kampanyasıyla, çatışmayı körüklemeyi kesinlikle amaçlamadığı halde tam da bunu yapmaktadır. Örgüt, yerinden edilmiş veya kaybolmuş insanların sorunlarını kampanyalarının odak noktasına yerleştirmemiş olsa da, bu konuları esas olarak uzlaşma anlaşmalarıyla çözülebilecek insani sorunlar olarak görmektedir. Bu bakış açısı da aslında çatışmayı dönüştürmeye yönelik bir çerçeveyi, yani barış tesis etmeye yönelik bir bakış açısını düşündürmektedir. Ancak odaklandığı ana sorunlar daha geniş bağlamda Kıbrıslı Türklerin tecrit edilmişliğine son vermek olduğu için, ki Kıbrıs Rum tarafı bunun zamanla KKTC'nin tanınmasını getireceğinden çekinmektedir, örgüt Kıbrıs Rum kesimini sinirlendirmekte ve, aksine, körükleme etkisi yaratmaktadır.

Siyasi fırsat yapıları

¹⁷ <http://www.embargoed.org/>

Kıbrıs Rum kesimindeki ÇTÖ'ler genel anlamda, uluslararası toplumun Kıbrıs Rum hükümetini Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşru hükümeti olarak kabul etmesinin faydasını görmüşlerdir. Bu kampanya ve eylemlerin çoğu, hükümete danışılarak gerçekleştirilmiştir. Bu da BM, Avrupa Konseyi ve AB gibi başlıca lobicilik platformlarına ve uluslararası kurumlara kolayca erişebilmeleri anlamına gelmektedir. Özellikle de Kıbrıs Rum hükümetinin ve halkının, Türkiye'nin Kıbrıs'ta insan haklarını ihlal ettiği yolundaki Kıbrıs Rum söyleminin geçerliğini kanıtladığını ve dönüm noktası oluşturduğunu öne sürdükleri AİHM kararları da bu tür eylemlere güç ve ağırlık katmıştır.

1990'larda ve 2000'li yılların başında AB'ye katılım süreci ve BM'nin Kıbrıs'ta bir çözüme ulaşılmasına yönelik yoğun çabaları da, çatışma toplumunun eylemlerinin etkisini belirleyen siyasi fırsat yapılarının hayati birer unsurunu oluşturmuştur. Bu dönemde Kıbrıs'taki ihtilafın çözümü uluslararası alanda büyük ilgi uyandırmış, AB'ye katılım süreci de genel anlamda bu yolda bir katalizör olarak görülmüştü. Bu durum, Kıbrıs Türk kesiminin katılım sürecine dâhil olmasının imkânsızlığına rağmen bu şekilde gelişmişti. Kıbrıslı Türklere göre, Kıbrıslı Rumların Kıbrıs adına AB üyeliğine başvurması, başvuru anayasaya açıkça aykırı (salt Kıbrıslı Rumlardan oluşan) bir hükümet tarafından ve yine Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasına aykırı olarak Kıbrıslı Türklerin rızası olmaksızın yapıldığından, yasal değildi (Tocci, Demetriou 2004). Bunun sonucunda Kıbrıslı Türklerin, uluslararası toplumun ve özellikle de AB'nin Kıbrıs Rum kesiminden yana ve kendilerine karşı önyargılı olduğu yolundaki inancı daha da kuvvetlendi. Bu yüzden de Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumların insan haklarına dair uluslararası alanda bilinç yükseltmeyi amaçlayan çatışma toplumu kampanyalarını daha da tehditkâr olarak algılamaya başlamışlardı.

2004 yılından beri Kıbrıslı Türk ÇTÖ'lerin Kıbrıs Türk toplumunun tecrit edilmişliğini sonlandırmaya yönelik kampanyaları yoğunlaşmıştır. Kıbrıslı Türkler Annan Planı'nı büyük oranda kabul ederken Kıbrıslı Rumların büyük oranda reddetmesinden hemen sonra bölünmüş bir Kıbrıs'ın AB üyeliğine kabul edilince, uluslararası toplum bu tür eylemleri açıkça ve giderek daha anlayışla karşılamaya başlamıştır. Bu durum da Kıbrıs Rum kesimini endişelendirmiş ve bu tip eylemlerin çatışmayı körükleme etkisini güçlendirmiştir.

B. Askıya Alma Etkisi

Genel Bakış

Bu çalışmada ele alınan çatışma toplumu eylemlerinin bir kısmı siyasi ihtilafı etkilemekte, ancak ne körüklemekte, ne de ihtilafın çözümüne katkı sağlamaktadır; başka bir deyişle etkileri, çatışmayı askıya almak olmuştur. Buna bir örnek, 1970'ler ve 1980'lerdeki insani eylemlerdir. Askıya alma etkisi olan eylemler son yıllarda da gerçekleşmiştir; özellikle başarısızlıkla sonuçlanan halkoylamalarından sonra kısa vadede bir çözüm bulunmasına ilişkin herhangi bir yol görünmezken, çatışma toplumunun çabaları büyük oranda toplumlararası müzakerelerin sonucundan bağımsız konularda ilerleme kaydetmeye yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda, yerlerinden edilmiş insanlar konusuna oranla, kayıp insanlar konusu bu tür çabaların yürütülmesinde çok daha geniş bir alan sağlamıştır. 2000'lerin ortasından beri, fiili çatışmanın çeşitli aşamalarında ölmüş ama 'kayıp' olarak kayda geçmiş insanların kalıntılarını mezarlarından çıkarma çalışmaları, siyasi sürecin iniş çıkışlarına rağmen

önceki yıllarda olduğundan çok daha hızlı bir şekilde ilerlemiştir.¹⁸ Öte yandan, Kıbrıslı Rumların başvurusuyla AİHM’de görülen mülk davaları da siyasi sürecin dışında bir çözüm bulma çabaları olarak da görülebilir. Ancak bu davalar genelde çatışmayı körüklemekle sonuçlanmıştır. Çünkü kayıp insanlar konusunun aksine, mülkiyet hakları konusu olası bir çözüme dair iki bölgesel tartışmalarının hayati bir noktasını oluşturduğundan, siyasi bir öneme sahiptir.

Aktörlerin kimlikleri

Çatışmayı askıya alma etkisi yaratmış olan daha yakın dönemdeki eylemlerin bir parçası olan aktörler, yurttaşlık/post-nasyonalist veya çokkültürlülük temelli kimlikten hareket eden eşitlikçi bir bakış açısına sahiptirler. Bu aktörlere örnek olarak KŞK (uluslararası), yerlerinden edilenlerin ve kayıp insanların haklarına ilişkin AİHM’deki davaları takip eden Kıbrıslı Rum avukat, *Kıbrıslı Türk İnsan Hakları Vakfı*¹⁹ ve kayıp insanlara ilişkin hikâyeleri yaygınlaştıran gazeteciler sayılabilir. Ancak daha önceki dönemde, 1974 yılındaki karışıklıklardan etkilenen Kıbrıslı Rumların insani ihtiyaçlarıyla uğraşan örgütler, daha etnik kökenci bir kimliğe sahiptirler.

Eylemler, eylem çerçeveleri ve söylemler

Çatışmayı askıya alma etkisi yaratan yakın dönemdeki eylemler, daha çok resmi süreçler düzeyinde görülmüştür (mesela kayıp insanların KŞK tarafından mezarlarından çıkarılması, AİHM’deki davaların sona ermesi,²⁰ gibi.) Ancak bu etki, esas olarak çatışma toplumu aktörlerinin—çoğu kişisel düzeyde çaba sarf eden ve halkı bilinçlendirmeyi hedefleyen—kampanya çabalarının bir sonucu olarak belirmiştir. En dikkat çeken örnekler, kayıp insanların ve bu konuyla ilgili her iki tarafın hükümetlerinin geçen yıllar zarfında gizli tutmaya çalıştığı noktaların halka duyurulması için büyük çaba harcamış olan gazetecilerdir (ör. Kıbrıs Rum hükümetinin 1974 yılında, özellikle de toplum-içi çatışmalarda öldürülen ve gömülen kimliği belirsiz insanların kemiklerinden kimlik tespiti yapmamış olması veya Kıbrıslı Türk yetkililerin kayıp insanlarına dair kayıtlarının eksik olması, gibi). Bütün bu aktörlerin tercih ettiği çerçeve, çatışmayı dönüştürmeye yönelik bir çerçeve olmuştur.

Kayıp insanlar konusunda, son döneme dek Kıbrıslı Rum milliyetçi söylemi yaşanan trajedinin tamamında tek hatalı taraf olarak Türkiye’yi sorumlu tutmuş, bu insanların akrabalarının çektiği ıstırapı vurgulayarak sevdiklerinin nerede olduğuna dair sürüncemede kalmış belirsizliğe bir son verme çağrısında bulunmuştur. Bu noktada, kayıp insanlar hakkındaki imgelemi vurgulamak önemlidir çünkü eşlerini ve çocuklarını kaybeden bazı kadınlar Türkiye’ye karşı yürütülen kampanyaların başını çekmişlerdir. Bazı gözlemciler, böyle kampanyaların aslen siyasi bir söylemi yayma

¹⁸ 1981 yılında kurulan KŞK, iki yönetim arasında 1997 yılında yapılan bir anlaşmayla çalışmalarını yeni bir çerçevede sürdürmesini mümkün olduktan sonra somut sonuçlar elde etmeye başlamıştır. Yeni çerçeve bağlamında ilk kalıntıların tespiti edilmesi ve akrabalarına iade edilmesi 2007 yılında tamamlanmıştır. Ancak bu tarihten önce de o zamana dek kayıp olan insan da tespit edilmişti. Daha fazla bilgi için bakınız: http://www.cmp-cyprus.org/nqcontent.cfm?a_id=1305&tt=graphic&lang=11

¹⁹ <http://www.ktihv.org/>

²⁰ Örneğin 2001 tarihli *Türkiye’ye karşı Kıbrıs (Cyprus v. Turkey)* ve 2008 tarihli *Türkiye’ye karşı Varnava ve Diğerleri (Varnava and others v. Turkey)*. İlgili kararlar için dava adıyla <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?sessionId=35833356&skin=hudoc-en> adresinde arama yapınız.

görevini gördüğünü ancak kayıp insanların başına gelenleri ortaya çıkarma açısından pek işe yaramadığını söyleyerek bu eylemleri eleştirmişlerdir. Bu gözlemciler, milliyetçi söylemlerden kaçınılarak söz konusu akrabaların birey olarak çektikleri acıyı göz önünde bulundurmanın elle tutulur sonuçlar elde edilmesinde daha yararlı olduğunu öne sürmüşlerdir.

Kıbrıs Türk kesiminde, toplumlararası şiddet olaylarının patlak verdiği yıllarda kaybolan tüm kişilerin ölmüş olduğu varsayılmış, hepsine şehit unvanı verilmiştir. Bu durum ayrıca siyasi çıkarlar için de kullanılmış, liderler bu varsayıma dayanarak konunun kapanmış olduğunu iddia etmişlerdir. Aileler açısından bunun anlamı, akrabalarının nasıl öldüğüne dair bilgiye erişme hakkından mahrum kalmaları olmuştur.

Yerinden edilmiş kişilere ilişkin Kıbrıs Rum milliyetçi söylemi de kişilerin evlerini ve mülklerini kaybetmelerinin yarattığı ıstıraba ve bunlara erişimin yasaklanmasındaki adaletsizliğe odaklanmış, Türk askerlerinin geri çekilmesi ve yerlerinden edilmiş insanların evlerine ve mülklerine geri dönmeleri çağrısında bulunmuştur. Kıbrıs Türk kesiminde bu çağrıya, iki bölgelilik anlayışını temel alan bir söylemle karşılık verilmiştir; bu anlayışa göre mevcut düzen büyük oranda korunacağından, yerlerinden edilen insanların geri dönmeleri konusunda zaten kısıtlamalar olacaktır.

Çatışmayı askıya alma etkisi olan daha önceki eylemler, çatışmayı yönetme çerçevesi dâhilinde çalışan Kıbrıslı Rum aktörlerce yapılmıştı. Bu eylemler Kıbrıslı Rumların, adanın bölünmesinin ilk evrelerindeki en acil ihtiyaçlarına (ör. insanlara yiyecek ve barınak sağlanması), ardından ekonomik ve sosyal açılardan daha iyi entegrasyon için lobicilik faaliyetlerine (ör. politikaların geliştirilmesini önermek) odaklanmıştı. Bu tip örgütlere örnek olarak bağımsız *Tüm Kıbrıs Mülteciler Komitesi*'yle,²¹ yine bağımsız *Yükün Eşit Dağılımı Dairesi*²² verilebilir. Yükün Eşit Dağılımı Dairesi, Kıbrıs Rum halkının 1974 yılında yaşadığı ekonomik kayıpları dengelemeyi hedeflemektedir (ör. mültecilere özel hibeler sağlayarak). Bu etnik kökenci kuruluşlar 'ötekileştirme' söylemini aktif olarak benimsemeseler de, Kıbrıslı Türklerin hakları veya konumlarıyla ilgilenmemişlerdir.

Kayıp insanlara ilişkin eylemlerin çatışmayı askıya alma etkileri ise, resmi söylemlerden ayrılıp konunun zamanla kapanmasına ilişkin yeni tartışmalar açmalarına rağmen yeni gerginliklere neden olmamalarından anlaşılmaktadır. Bu tür eylemlerin farklı boyutları söz konusudur. Birincisi, konuyu genelde PAPRUPMP ile işbirliği içinde ele alan aktörler, kayıp kişilerin başına neler geldiğinin belirlenmesinin yanı sıra, bu kişilerin nasıl öldürüldüklerine dair bilgilerin de sağlanmasını talep etmişlerdir. İkinci nokta ise hem devlet, hem de birey düzeyinde sorumluluğun tespit edilmesine ilişkindir ki bu failerin adalete teslim edilmesini de gerektirebilir. Gerçekleri ve uzlaşmayı konu alan çoğu tartışmada, **intikam** alma hakkından önce bilgiye erişme hakkına ne derecede öncelik verilmesi gerektiği öne çıkan ana sorudur (Yakinthou 2008, Sant-Cassia 2005). Ancak böylesi bir tartışmanın bir değeri olup olmadığı konusuna şüpheyle yaklaşan PAPRUPMP, mezardan çıkarma işlemlerinin devam etmesinin çok önemli olduğunun altını çizmektedir. Öte yandan, Ekim 2009'a gelindiğinde 570 kişinin kalıntılarının çıkarıldığı ve bunların sadece 186'sının kimliği

²¹ *Pangýpria Énosi Prosfýgon*

²² *Foréas Isónomis Katanomís Varón*

teşhis edildiği göz önünde tutulacak olursa, kayıp olan toplam 2000 kişinin tümünün yakın bir tarihte mezarlardan çıkarılıp, kimliklerinin belirlenip ailelerine iade edilmeleri olasılığı tartışmaya açıktır. Belki de bu yüzden diğer çatışma toplumu aktörleri faillerin belirlenmesinin önemini vurgulamaktadırlar; bundaki amaç ille de sağ kalmış failleri cezalandırmak değil, daha önemlisi, gelecekte daha barışçıl bir toplumun inşa edilmesine katkı sağlamasıdır.

Yerinden edilmiş insanlar konusunda da ‘ötekine’ dair özcü bakış açılarını yıkmaya yardımcı olan eylemlerin çatışmayı askıya alma etkileri dikkate çarpar. Örneğin AİHM’ye giden davalar bireysel haklara (mülkiyet, dolaşım ve yerleşim) saygı duyulmasına yönelik çağrılar ile milliyetçi söylemin sıkça ima edip uzun vadede amaçladığı üniter devlet çözümü arasındaki ayrımın altını çizmiştir. Bu gibi hakların—örneğin söz konusu bir mülkün iadesiyle—tamamen ve gerçekten tesis edilmesinden sonra, orada yaşamak bir anlamda o yerin karakterinin, Kıbrıslı Rum sakinlerinin geri dönmesiyle, eski haline dönmesini sembolize edecektir; başta hangi yönetim olursa olsun.

Ancak son dönemdeki davalarda, AİHM’nin bazı kararları Kıbrıs Rum resmi söyleminin bazı temel ilkeleriyle çelişiyor gibi görünmektedir. Örneğin 2006 yılında, AİHM’nin yönlendirmesiyle, Kıbrıslı Rumların mülk iddialarını ele almak üzere KKTC Taşınmaz Mal Komisyonu kurulmuştur. Giderek artan sayıda Kıbrıslı Rum, mülkiyet haklarını talep etmek için bu yola başvurmaktadır. Kıbrıs Rum hükümeti, KKTC’ye bağlı bir kuruluş olan Komisyonu yasal olmadığı gerekçesiyle dikkate almamakta ve bu gelişmelerin savunduğu davaya ciddi zarar verdiğini düşünmektedir. Bu yüzden, AİHM’nin çizdiği rota vasıtasıyla yasal ile siyasi konuların birbirlerinden ayrılmasının yukarıda bahsedilen çatışmayı askıya alma etkisinin yanı sıra, bazı açılardan da körükleyici bir etkisi de olabileceği öne sürülebilir.

Siyasi fırsatların yapısı

Son dönemde KŞK, kayıp insanlara ilişkin çalışmalarında sınırlı olsa da, önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Çatışma toplumu aktörlerinin, hem konu hakkında yeni bilgi ve anlatımlar vasıtasıyla bilinçlenme sağlayarak, hem de KŞK ile ilişkiye geçip bilgi arayışına bilfiil yardım ederek bu gelişmelerde hayati bir rol oynadıkları açıktır. Benzer şekilde, yerlerinden edilmiş insanlara ve mülkiyet haklarına ilişkin sorulara dair iki taraf arasında bitmek bilmeyen gerginliklere rağmen, söz konusu ihlaller bağlamında tazminat talebinde bulunan mahkeme davaları (avukatların takip ettiği, insan hakları örgütlerinin destek verdiği), belli bazı reformlara veya mevcut kural ve anlayış sisteminin reformuna duyulan ihtiyacı konu alan tartışmalara önyak olmaktadır. Tüm bu gelişmeler, bu konuların insanları bölme kapasitesine sahip olmasına ve çatışmanın nedenleri gündeminde hâlâ yer almasına rağmen, çatışmayı körüklemekten uzaklaşmaktadır. Bu da halkoylamalarından sonraki siyasi ortamın özellikleri sayesinde mümkün olmuştur. Bu dönemde, uluslararası toplum Kıbrıs'ın halen çözümsüz kalmış olmasından ve bölünmüş Kıbrıs'ın AB üyeliğinden kaynaklanan anormal koşullara bağlı sorunlardan büyük rahatsızlık duymaktadır. Bu durumda, ihtilafın her iki tarafı da barış sağlama çabalarıyla yürekten işbirliği yapıyor gibi görünmek istemekte ve gereksiz yere saldırgan veya işbirliğine kapalı olarak değerlendirilebilecek eylemlerden kaçınmaya dikkat etmektedir.

C. Barış Tesis Etme Etkisi

Genel Bakış

ÇTÖ'lerin barışı tesis etmeye yönelik eylemleri genelde 'iki toplumluluk' kavramını temel almıştır. Bu da farklı Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk grupların çeşitli düzeyde bir araya gelip işbirliği yapması anlamındadır. 2003 yılına dek sınır kapalı olduğundan bu şekilde işbirliği yapmak güç olmuş ve farklı uluslararası aktörlerce desteklendiği, hatta himayesinde gerçekleştiği durumlarda bile iki tarafın yetkililerince desteklenmesi bir yana, zaman zaman hoş bile görülmemiştir (Demetriou, 2007; Hadjipavlou-Trigeorgis). Bu kısıtlamalara rağmen, Kıbrıs sorununun farklı unsurlarını tartışmayı ve hem yerelde, hem de uluslararası alanda barış ve uzlaşma için lobicilik yapmayı amaçlayan gruplar kurulmuştur. Ancak bu gruplar, insan haklarına yönelik eylemleri yararsız bulmuşlardır. Her iki tarafın çatışmaya ilişkin insan hakları konularını karşıtlık içinde ve güvenlikle bağlantılı olarak görmelerinden kaynaklı sorunlar bunun başlıca nedenini oluşturmaktadır. Bu durum 2003 yılı sonrasında, özellikle de 2004 yılındaki halkoylamalarından sonra değişmeye başlamıştır. Son dönemlerde iki toplumluluğa yönelik çalışmalar, bu zamana dek milliyetçi söylemlerin tekelinde kalmış olan insan hakları konuları dâhil olmak üzere, gitgide sorunun daha 'zor' noktalarını kapsamaktadır.

Aktörlerin kimlikleri

Yurttaşlık/post-nasyonalist veya çokkültürlülük temelli kimliği benimseyen örgütlerin, barışı tesis etme yolunda etkili denebilecek eylemlerde öncü bir rol oynamış olmaları şaşılabilecek bir şey değildir. Bu aktörler genelde ya iki toplumlu veya uluslararası bir karaktere sahip, ya da iki toplumlu ve uluslararası alanlarda iyi temasları olan aktörler olmuştur.

Eylemler, eylem çerçeveleri ve söylemler

Barışı tesis etme çerçevesi dâhilinde etkin olan ÇTÖ'ler genelde eylemlerini 'uzlaşma' başlığı altında yürütmüşlerdir. Bunlara Yeşil Hat boyunca grupların bir araya gelmesi ve sorunun belli unsurlarının farklı biçimlerde tartışılması da dâhildi (Broome, Development Associates). Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, yerinden edilmiş ve kaybolmuş insanlara ilişkin konular pek tartışılmazdı. Milliyetçi söylemlerin toplumdaki hâkimiyeti, farklı bir söylemin dile getirilmesinin olağanüstü güç olması ve kamuoyunda destek bulmasının pek muhtemel olmadığı anlamına gelmekteydi. Caydırıcı bir diğer unsur, böylesine alternatif bir söylemin bir yandan da farklı düzeylerdeki yetkililerin (Kıbrıs Rum veya Kıbrıs Türk otoriteleri yanında Türkiye veya Yunanistan'dan yetkililer) sorumluluğuyla uğraşmak zorunda kalacak olmasıydı. ÇTÖ'lerin devletlerin görevlerini bu kadar yakından incelemesi riskli kabul edilmekteydi. Bunun da nedeni, her bir tarafın, 'milli davasını' yaşama geçirme yolundaki stratejileri bağlamında kendi yetkililerinin namını korumaya öncelik vermesiydi.

Sınır kontrol noktalarının 2003 yılında açılmasından sonra, her iki taraftan milliyetçilik karşıtı gruplar, iki taraftan da hayatını kaybetmiş insanları anmak için toplu mezarları her yıl ziyaret etmeye başladılar. Bu ziyaretler 1974 yılında Türk askerlerinin adaya çıkartma yaptığı günde yapılır (o günde kuzeyde kutlamalar yapılır, güneyde ise yas tutulur). Bu eylemin amacı ortak kayıpları ve ortak acıları vurgulamak, bireysel insan hakkı ihlallerini—toplumsal düzeyi atlayarak—bir ortak vatana sahip olmakla bağdaştırmaktır.²³ Başka bir deyişle, resmi söylemde öteki tarafın insan haklarının yok sayılmasının sorgulanması yolundaki daha geniş uygulamanın bir parçasıdır. Bu çabaları başka eylemler de izlemiştir; en önemlisi, iki taraftan iki gazetecinin yaptığı çalışmalarıdır. Bireysel olarak çaba sarf eden bu gazeteciler, bireylerin hikâyelerini kamuoyuna sunmuşlardı. Ayrıca daha sonraları bazı kayıp insanların başına neler geldiğini belirleme yolunda KŞK'ye de yardımcı olacak bilgiler toplamışlardı. KŞK, yıllarca atıl durduktan sonra yeniden işler hale getirilmiş, halkoylamalarından sonra genel anlamda daha pozitif olan ortamdan faydalanılarak mezarlıkların açılması sürecini yeniden başlatmak için bu örgütün uzmanlığı devreye sokulmuştur.

Kayıp insanlar konusuna oranla yerinden edilmiş insanlar ve mülkiyet hakkı konusu uzlaşma gündeminde hâlâ geri plandadır. Bunun da nedeni, yukarıda da açıklandığı gibi, söz konusu sorunların karmaşık olması ve siyasi ve algılanan güvenlik endişelerinden (toprak, iki bölgelilik ilkesi, vs.) kolayca ayrıştırılamamalarıdır. Bu yüzden, mesela eskiden aynı köyde yaşayan insanları bir araya getiren girişimler olduysa da, bu çabalar sosyal ortamda buluşma düzeyini aşmamış, yeni haberleri ve eski ortak yaşama dair anıları paylaşmanın ötesine geçmemiştir. Uzlaşma çabalarının en azından yerelde yerinden edilmiş insanlar ve mülk konusunu nasıl kapsayabileceğine yönelik fikir veya eylemleri başlatacak köy düzeyinde toplantılar

²³ Böylesi bir söyleme bir örnek, Tony Angastiniotis'in (Angastiniotis) çalışmalarıdır (bakınız, <http://video.google.com.au/videoplay?docid=-7695688617775364591#>); bu çalışmaların, adanın kuzeyindeki yetkililerce fazla öne çıkarıldığından, güneyde inanılığının azaldığı söylenebilir.

da henüz yapılmamıştır.²⁴ Nitekim mülteci derneklerinden görüşülen Kıbrıslı Rumlar ile iki toplumlu gruplar, bu olasılığı değerlendirmemiş olduklarını ifade etmişlerdir.

Ancak bu konuları daha genel, psikolojik bir düzeyde ele alan bazı uzlaşma girişimleri de olmuştur. Bu girişimler, yerinden edilmenin her iki taraf için de kayıplara yol açtığına odaklanmakta ve her iki toplumdaki bireyler arasında empati oluşturmaya çalışmaktadırlar. Böyle bir istisna, Kıbrıs Rum *Mağusa Mülteciler Hareketi*'nden (*Famagusta Refugee Movement*)²⁵ Kıbrıslı Rumları, Alman-Kıbrıs Forumu'nu (German-Cypriot Forum),²⁶ Kıbrıs Türk Haklar ve Özgürlükler Derneği'ni ve Yeni Kıbrıs Partisi'ni²⁷ bir araya getiren 'Gazimağusa'yı Birleştirelim' ('Let's Unite Famagusta') girişimidir. Bu grup, daha kapsamlı bir çözümün bulunmadığı hâlihazırdaki ortamda, birlikte yaşamaya yönelik bir deney çerçevesinde, kent BM yönetimi altında kent sakinlerine iade edilmesine ilişkin bir girişime AB'nin destek vermesi için lobicilik faaliyetleri yürütmüşlerdi.²⁸ Girişim, halkoylamalarının ardından AB Komisyonu'na uzlaşma yolunda bir adım olarak Gazimağusa'nın eski kent sakinlerine iade edilmesini önermeyi düşünmesi için resmi başvuruda bulunan *Mağusa Mülteciler Hareketi*'nin daha önceki bir çalışmasına temellenmişti.²⁹

Yukarıda ana hatlarıyla sunulan eylemlerin ikisi de bir uzlaşma söylemine dayanmaktadır. Bu bir yandan yerlerinden edilmiş ve kayıp insanlar konusundaki geleneksel söyleme zıt görüşlerin ifade edilmesini mümkün kılmış, ama öte yandan da eylemlerin kapsamını kısıtlamıştır. Bu durum özellikle de yerinden edilmiş ve kayıp insanlar bağlamında, bireysel kayıpların ötesinde gelecekteki bir kapsamlı çözümün jeopolitik ilkelerinin nasıl algılanacağına ilişkin olarak geçerlidir. Kayıplar konusunda bile Kıbrıslılar yorumlama ve çözüm bulma konularına bir yurttaşlık çerçevesinden bakma olasılığını, yani hakların etnik kökene bağlı olarak bir önceliğe sahip olmadığı liberal bir mantık izlemeyi henüz yeni yeni tartışmaya başlamışlardır. Bu anlamda, Uluslararası Af Örgütü'nün 1996 (Amnesty) tarihli kayıp insanlara dair raporunun Kıbrıs'taki etkisini unutmamak gereklidir. Söz konusu çatışmalara ilişkin uluslararası bir STK tarafından yapılan ve insan hakları ihlalleri konusundaki az sayıda kapsamlı araştırmalardan birinin sunulduğu rapor, kayıp insanların başına gelenlerin belirlenmesi, derinlemesine ve tarafsız incelemelerin yürütülmesi ve failerin adaletle teslim edilmesi çağrısında bulunmaktaydı. Bu rapor neredeyse sadece ilgili gruplar tarafından yerel etnik kökenci kampanyalara temel oluşturmak üzere kullanılmıştır.

Barışın tesis edilmesi için geçen yıllar zarfında ÇTÖ'lerin, olayların resmi yorumlarından farklı bir biçimde anlaşılmasına dayanan empati duygusuna odaklanarak bu iki konuya ilişkin geleneksel söylemleri yavaş yavaş değiştirmek gibi bir etkisi olduğu öne sürülebilir. Ancak söylem değişikliğinin her şeyden bağımsız geliştiği de söylenemez. Genelde çatışmaları askıya alma yönünde bir etkisi olmuş olan AİHM'deki dava süreçleri de barışın tesis edilmesine yönelik bu girişimlerde

²⁴ Araştırmacılar bu tür eylemlerin demokratik sürece olası katkılarını dikkate almışlardır. Bakınız, Rebecca Bryant'ın 'Oral Histories in Pre-Conflict Village Life in Cyprus' [Kıbrıs'ta Çatışma Öncesi Köy Yaşamının Sözlü Tarihi] projesi (http://www.cies.org/NCS/ncs_rbryant.htm).

²⁵ <http://www.frm.org.cy/>

²⁶ <http://dzforum.de/en/index.php>

²⁷ Yeni Kıbrıs Partisi (<http://www.yenikibris.org/ykp/>)

²⁸ Kararın bulunduğu bir adres: <http://www.letsunitefamagusta.net/en.htm>

²⁹ İlgili basın bildirimleri şu adreslerde bulunabilir (İngilizce) <http://www.frm.org.cy/Data/ENGLISH/PressRelease.htm> ve Yunanca <http://www.frm.org.cy/Data/PressRelease.htm>

katalizör rolü oynamıştır. Öte yandan, kişisel olarak riske girip girişimlerde bulunan insanların çabaları da söylem değişikliğini getiren önemli unsurlardan biridir.

Siyasi fırsatların yapısı

Yerinden edilmiş insanlar ile kayıp insanlara ilişkin AİHM’de görülen davalar da, 1990’ların ortasından beri bir takım bireysel başvurulara ilişkin olarak verilen kararlarla yeni bir yönde gelişmeye başlamıştır. Bu kararlar, siyasi duruşlarını zayıflatacağı korkusuyla bu konuların bireysel insan hakları açısından ele alınması konusunda hiçbir şey yapmamanın hükümetler için bedelinin altını çizmiştir. Bu durum, söz konusu AİHM davalarında davalı taraf olan Türk hükümeti için de geçerlidir. AB üyeliği sürecindeki Türkiye, son zamanlarda siyasi emellerini tehlikeye atmadan AİHM’nin belirlediği hak ihlallerini düzeltmek için elinden geleni yapmaya çalışmak konusuna daha sıcak bakmaktadır. Bu durum 2003 yılından beri, özellikle de Türkiye’nin AB ile katılım müzakerelerine başladığı 2005 yılından beri böyledir. Bunun ötesinde, Kıbrıs’ın hâlâ bölünmüş olmasına ve kuzey kesiminde AB Hukuku’nun geçerli olmamasına rağmen AB’ye girmiş olması sonucunda da Kıbrıs’ın her iki tarafındaki yetkililer, ÇTÖ’lerin resmi politika ve duruşa her zaman uymayan—hatta bazen bunlara daha eleştirel bir gözle bakan—çalışmalarına daha hoş görüşle yaklaşma gereği duymaktadırlar.

Bu yeni siyasi koşullar, KŞK’nin çalışmalarında nihayet yol kat etmesini mümkün kılmıştır. Bir yandan da, mükemmel olmasa da, Kıbrıslı Rumların ihlal edilmiş mülkiyet haklarını telafi etme yolunda doğru bir adım olan KKTC Taşınmaz Mal Komisyonu’nun kurulmasının da önünü açmışlardır. Dahası, öteki toplumun görüşlerinin bazı bölümlerinin kabul edilmesi—örneğin kendi taraflarının da öteki tarafın insan haklarını ihlal etmiş olması, gibi—de dâhil olmak üzere uzlaşmaya dair fikirlerin ileri sürülmesini de mümkün kılmışlardır.

Ancak kayıp insanlara dair söylemin zamanla değişmesine yol açan bir diğer önemli gelişmeyi de bu noktada belirtmek gereklidir. Bu gelişme, yukarıda belirtilen Kıbrıslı Rum araştırmacı gazetecinin 1990’larda, güneydeki askeri mezarlıkta 1974 olaylarına bağlı isimsiz mezarlarda yatanların, kayıp insanlara ait mezarlar olup olmadığının asla araştırılmamış olması yolundaki haberidir. 2000’lerde bu çalışmaya Kıbrıslı Türk bir gazeteci de katkı sağlamış, her iki taraftaki kayıp insanlara ve araştırılmamış işaretlenmemiş mezarlara dair hikâyeler ve bilgi toplamaya başlamıştır. Bu çalışmalar, incelemelerin yürütülmesine yönelik baskıları artırmış ve KŞK’nın hâlihazırdaki mezar açma çabalarına katkı sağlamıştır.

Sonuç

Bu makalede, ÇTÖ’lerin ‘insan haklarına’ dair eylem ve söylemlerinin Kıbrıs ihtilafına etkisi incelenmeye çalışılmıştır. İnsan haklarına ilişkin olarak, özellikle yerinden edilmiş insanlar/mülkiyet hakları ve kayıp insanlar ile akrabalarının hakları konularındaki iki söyleme odaklanılmıştır. Bu iki konu hem daha geniş siyasi çerçeve bağlamında, hem de devlet yapıları ile insan hakları ve çatışma söylemleri bağlamında ele alınmıştır. Çatışma toplumunun özellikle bu iki konuya ilişkin eylemleri de (i) çatışmayı körükleyen, (ii) çatışmayı askıya alan veya (iii) barışı tesis eden eylemler olmaları açısından değerlendirilmiştir.

Beklendiği gibi, ben-öteki ikileminin çatışma bağlamında insan haklarının nasıl algılandığında merkezi bir rolü olduğu görülmüştür. Bu ikilem, ben ile ötekinin etnik köken açısından kavramsallaştırıldığı milliyetçi bir yapıya bürünmektedir. Bu durum Kıbrıs'a özel olmasa da, incelenen tüm söylemlerin ifade edildiği fonu oluşturması açısından burada vurgulanması önemlidir. Bu da milliyetçi söylemlerin, bir esas düşman fikrine ve milli-toplumsal çıkarların bu düşmana karşı savunulması gerektiği, milli-toplumsal olarak var olabilmenin bu savunmaya bağlı olduğu görüşüne dayandığı anlamına gelmektedir. Kıbrıs'taki durumun özelliği, ötekilik olgusunun farklı aktörlerce, farklı biçimlerde kavramsallaştırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, Kıbrıs Türk kesiminin milliyetçi söylemi Kıbrıslı Rumları ötekileştirirken, Kıbrıs Rum kesiminde birden fazla yorumun varlığı—bir 'işgal kuvveti' olarak Türkiye baş düşman olarak görülürken, Kıbrıslı Türklerin bazen bundan ayrı olarak (ör. her şeyden önce, kendileriyle barış içinde bir arada yaşamının mümkün olduğu Kıbrıslılar olarak), bazen de 'Türkiye'nin yayılcı planlarını uygulamaya koyan piyonlar' olarak görülmesi—durumu daha da karmaşık bir hale getirmiştir.

Eylemlerin uzun vadeli etkilerine bakarken, yapılan analizin konunun karmaşık doğasını göremeyecek derecede indirgemeci olmasını önlemek için, bir dizi niteleyici unsurun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bunlardan biri, eylemlerin karma etkilere yol açabileceğidir. Bu, özellikle de çatışmayı askıya alan etki yapmış olarak sınıflandırılan eylemlerin, aslında farklı dönemlerde farklı etkilere yol açtığı, bazen çatışmayı körüklerken, bazen de barışı tesis etmeyi desteklediği durumlarda söz konusudur. Bu da belli bir eylemin genel etkisini, o eylemin gerçekleştiği ortamın ve analizlerde kullanılan zaman diliminin belirlediğini ortaya koymuştur. Bir diğer nokta, eylemlerin amacıyla etkisinin—özellikle de söz konusu amaçların, örgütlerin yansıttığı söylem temelinde değerlendirildiğinde—ille de aynı olmayabileceğidir. Örneğin çatışmayı körükleme etkisine bakıldığında, örgütün çatışmayı körükleme gibi bir amacı olduğunu kendileriyle mülakat yapılanlardan hiç kimsenin açıkça dile getirmediğini vurgulamak gereklidir. Aksine, incelenen örgütlerin her biri, nihai amaçlarının, Kıbrıs sorununa Kıbrıslıların haklarına tamamen saygılı bir çözüm ulunması olduğunu ileri sürmüşlerdir. Olduğu gibi alındığında, barış tesis etme amacıyla yola çıkan tüm eylemleri aslında bu başlık altında sınıflandırmak mümkündür. İşte bu noktada bu söylemi, hem kişinin kendi toplumunda, hem de öteki taraftaki söylemler bağlamındaki karşı söylemler çerçevesine yerleştirmesi önem kazanmaktadır.

Son olarak, şu sıralarda Kıbrıs'ta çatışma toplumunun siyasi sürece etkisi bağlamında yaşanan, barışın tesis edilmesi yolunda giderek gelişmekte olan bir eğilimdir. Bu durum elbette başlıca olarak AİHM, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu gibi uluslararası—ve özellikle de Avrupa kökenli—örgüt ve kurumlarla bağlantılıdır. Özellikle 2004 yılındaki halkoylamalarından beri, uluslararası unsurların varlığının, Kıbrıs'taki iki tarafı insan haklarının daha liberal—bireysel hakları devletin haklarının önüne koyan—bir biçimde anlaşılması bağlamında yakınlaştırma çabalarına yardımcı olmuş gibi görünmektedir. Kıbrıs'ta bunun anlamı, bir yandan da öteki toplumdan bireylerin hak iddialarının meşruluğunu da dikkate almaktır.

Kaynakça

- Amnesty International. (1996) *Proposal to the United Nations to establish an effective commission of inquiry to investigate "disappearances", "missing" persons and deliberate and arbitrary killings in Cyprus*. AI Index: 17/01/96.
- Angastiniotis, Tony. (2005) *Trapped in the GL: The Story Behind the Documentary "Voice of Blood"*. Nicosia: Rustem Bookshop.
- Broome, B. J. (2005). *Building Bridges Across the Green Line: A Guide to Intercultural Communication in Cyprus*. Nicosia: United Nations Development Program.
- Demetriou, Olga. 2004. *The EU and the Cyprus Conflict: The View of Political Actors in Cyprus*. EU Border Conflicts Working Papers Series, Paper no. 9, The University of Birmingham.
- Demetriou, Olga. (2007) To Cross or Not to Cross? Subjectivisation and the Absent State in Cyprus. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 13 (4): 987-1006.
- Development Associates Inc. (2004) *Final Report: Cyprus Bi-communal Development Program Evaluation*. Arlington.
- Gürel, Ayla and Özersay, Kudret. 2006. *The Politics of Property in Cyprus: Conflicting Appeals to 'Bizonality' and 'Human Rights' by the Two Cypriot Communities*. Nicosia: PRIO Report 3/2006, International Peace Research Institute Oslo.
- Hadjipavlou-Trigeorgis, Maria (1993) Unofficial Intercommunal Contacts and their Contribution to Peace-Building in Conflict Societies: The Case of Cyprus. *The Cyprus Review* 5 (2): 68-87.
- Kyle, Keith. (1997) *Cyprus Search of Peace*. London: Minority Rights Group International Report Series.
- Loizos, Peter. (1981) *The Heart Grown Bitter: A Chronicle of Cypriot War Refugees*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Patrick, Richard. (1976) *Political Geography and the Cyprus Conflict*. Ontario: University of Waterloo, Department of Geography Publication Series.
- Özersay, Kudret, and Gürel, Ayla. (2008) Property and Human Rights in Cyprus: The European Court of Human Rights as a Platform of Political Struggle. *Middle Eastern Studies* 44 (2): 291-321.
- Sant-Cassia, Paul. (2005) *Bodies of Evidence: Burial, Memory and the Recovery of Missing Persons in Cyprus*. Oxford: Berghahn Books.
- Tocci, Nathalie. (2004) *EU Accession Dynamics and Conflict Resolution*. Aldershot: Ashgate.

Yakinthou, Christalla. (2008) The Quiet Deflation of Den Xehno? Changes to the Greek Cypriot Communal Narrative on the Missing Persons in Cyprus. *The Cyprus Review* 20 (1).